

Szent Demeter. Magyarország elfeledett védőszentje. Szerkesztette: Tóth Péter. Balassi Kiadó, Budapest 2007. 296 [16] o.

Míg az Árpád-ház szentjeiről számos, a legkülönbélebb tudományág képviselőinek tollából származó tanulmány és könyv született, addig csupán kevés szó esett a középkori Magyarországon kiemelt tiszteletben részesített nem dinasztikus szentekről. Éppen ezért hiánypótló az a Tóth Péter szerkesztésében megjelent kötet, mely az orthodox hagyományban igen népszerű, a nyugati rítusokban szinte teljességgel ismeretlen, ám a hazai liturgikus forrásokban többször megjelenő, az ország patrónusának szerepét betöltő nagyvértanú, Szent Demeter tiszteletének lehető legteljesebb körű bemutatására vállalkozik.

A könyv fő kérdése: hogyan, miért és mikor vált Demeter hazánk védőszentjévé; milyen liturgikus, irodalmi, zenei, művészeti, néprajzi vonatkozású emlékek őrzik tiszteletét. Bámulatos alaposággal, hatalmas mennyiségű, igen eltérő —görög, latin, szláv— nyelvű forrásanyag és a legújabb irodalom feldolgozásával állítja össze Tóth Péter a szent „hagiográfiai dossziéját”, amelyet a magyarországi források áttekintése, elemzése, a külföldi hagyománnyal való összevetése, majd a sirmiumi hagyomány eredetének ismertetése követ.

Csak néhány kiegészítő, a pontosítást célzó megjegyzés! Tóth Péter a korai liturgikus forrásainkat tárgyaló fejezetben a Pray-kódexszel kapcsolatban megállapítja: „... a Pray-kódex oratóiái nagyon gyakran, sőt még maga Szent István vagy Imre esetében sem egyeznek meg a későbbi hagyománnyal” (70.), illetve „... a három magyar szent, István, Imre, Gellért, valamint Szent Egyed esetében úgy tűnik, a Pray-kódex által hozott, a későbbi hagyománytól eltérő könyörgések újítások vagy eltérések lehetnek.” (71.) 38 misszáléra kiterjedő vizsgálataim alapján (azt kívántam megállapítani, hogy a Pray-kódex magyar (Gellért, Adalbert, László, András és Benedek, István, Imre) és Magyarországra jellemző ünnepeinek (Ilona, Zsigmond, Margit, Illés, Demeter, Becket Tamás) könyörgései továbbélnek-e későbbi forrásainkban, e kijelentéssel szemben, mely vélhetőleg másodlagos irodalomra támaszkodik, a következő észrevételt teszem.

A vizsgált források a Pray-kódexével megegyező könyörgés-sorozatot írnak elő Szent István király és Szent Gellért ünnepére, s csak a zágrábi kódexek cserélik le az utóbbi szekrétáját és komplendáját (vagy másként posztkommúnióját, s nem a kommunióját, amint az a kötetben mint az utolsó miseoráció megnevezése több helyen előfordul — hiszen a kommunió az áldozási ének latin elnevezése). Szent Imre herceg misekönyörgései valóban jóval több forrásban jelennek meg a Pray-kódexétől eltérő formában, ám épp a jellegzetes 1341 előtti Missale notatum Strigoniense s a legtöbb, az esztergomi hagyományt követő pozsonyi misszálé a Pray-kódexben szereplő orációkat írja elő, a pálos források s két további pozsonyi kódex pedig megőrzik a felajánlási és az áldozás utáni

könyörgést, s csak a kollektát változtatják meg. István, Gellért és Imre oráció mellett a Pray-kódexszel megegyezően szerepel legkorábbi teljes kottás misekönyvünkben Margit, Zsigmond második (október 16.) és Becket Tamás teljes sorozata, valamint Ilona két könyörgése, s részben vagy teljesen azonos összeállítás van az első érseki székhelyhez liturgiailag szorosan kötődő pozsonyi és pálos forrásokban is. Ez az orációhagyomány az első nyomtatott esztergomi misekönyvben (Nürnberg 1484) véglegesedik, ahol csak Imre sorozatát változtatják meg. Hasonló a helyzet a Pray-kódexnél csaknem száz évvel korábbi, Zágrábban őrzött Szent Margit-szakramentáriumnál is. Itt István, Imre, Gellért, Margit s Heléna mindhárom misekönyörgése a Pray-kódexéivel lényegében azonos. A vizsgált ünnepek mindkét kódexben megjelenő könyörgései közül csak Adalbert és Illés orációsorozata tér el a két szakramentáriumban. Itt jegyezzük meg, hogy a Tóth Péter által a magyarországi szanktorále meghatározó alakjainak tekintett Elek, Ilona és Illés (66.) közül a zsolozsmát tekintve Elek és Illés csak a kalocsa-zágrábi területre volt jellemző, míg Ilona officiuma, bár előfordul mind a zágrábi, mind az esztergomi hagyományban, nem tekinthető a törzsanyag részének.

Az irodalmi emlékek tárgyalásakor a zsolozsma és a mise szövegei mellett (a szekvencia esetében nyilván véletlenül került be a misekönyvekben a Tridenti Zsinat után is megtartott négy tétel közé ötödiknek a *Laudes crucis attollamus* [115.] helyet kapnak a latin és magyar nyelvű legendafeldolgozások is.

Czagány Zsuzsa a középkori magyar liturgikus források zenei tételeit veszi számba és elemzi, s ennek eredményeként a *Perennis patriae regis* Demeter-história keletkezésének helyét Magyarországra, korát a XII. század első éveire teszi. Ennél későbbi a misében szereplő, s kottával eddig csupán egyetlen forrásban fennmaradt Alleluja és szekvencia (a szerző biztosan nem a XII., hanem a XIII. századra gondolt, amikor a francia hatást tükröző szekvenciák terjesztésében a domonkosok meghatározó szerepét említette [153.]).

Terdik Szilveszter a képzőművészeti emlékeket bemutató fejezetben néhány példán keresztül Szent Demeter bizánci ikonográfiai típusait mutatja be, majd a nyugati országokban található alkotások után a hazai bizánci és itáliai eredetű művek, középkori templomokban található falképek, valamint táblaképek, fametszetek, s újkori ikonok, triptichonok számbavétele következik. A szent hazai tisztelésének mindenre kiterjedő és rendkívül széles tematikájú vizsgálatát az ünnepnapjához (október 26.) kötődő népi hagyományok összefoglalása zárja; e rész írója Bárh Dániel.

A kötet külön értéke a szöveggyűjtemény, melyben a szent magyarországi legendája latin-magyar és Érdy-kódex-beli szövege mellett egy szláv legenda fordítása, a középkori zsolozsma és szekvencia kottás kiadása s azok fordítása kapott helyet (a kottázott szekvencia szövege kissé eltér —kárára— a szövegkiadástól). A művészettörténeti emlékeket szép és gondosan válogatott képi illusztrációk jelenítik meg a könyv végén.

Kovács Andrea